

הקדמה לפרק איזהו נשך*

איסור רבית מופיע בתורה בשלושה מקומות - בפרשת משפטים, בפרשת בהר ובפרשת כי תצא. ננסה, בע"ה, להתבונן בפסוקים.

פרשת משפטים (שמות כב, כד-כו)

אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו פנשה לא תשימוו עליו נשך:
אם חבל תחבל שלמת רעד עד בא השמש תשיכנו לו:
כי הוא כסותו לבדה הוא שמלתו לעדו במה ישכב והיה כי יצעק אלי ושמעתי
כי חנוו אני:

הפסוקים הקודמים עסקו באנשים הנמצאים במצוקה: גר, אלמנה ויתום¹. גם בפסוקים אלו מוזכר הלווה כעני הנמצא במצוקה.

לא תהיה לו פנשה

נראים הדברים שילא תהיה לו כנושה' הוא כותרת לשני סעיפים המופיעים בפסוקים: הסעיף הראשון הוא 'לא תשימוו עליו נשך', והסעיף השני 'אם חבל תחבל שלמת רעד', שגם הוא ביטוי לינושה'.

פירוש המילה נושה הוא לקיחת דבר מסויים, כמו שמופיע אצל אשת עובדיה שאמרה לאלישע 'והנשה בא לקחת את שני ילדי... ויאמר לכי מכרי את השמן ושלמי את נשךי². אך הנשייה יכולה להגיע גם למצב שלילי של נגישה. התורה מזהירה כאן את המלוה שלא יגיע לבחינות השליליות של מעמד הנושה.

בקשר למעמד הנושה כדאי להזכיר מה שכתוב בפרשת ראה³:

מקץ שבע שנים תעשה שמיטה:

וזה דבר השמיטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברהו לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמיטה לה:

המלוה נקרא כאן 'בעל משה ידו', יש למלוה יד, בעלות ממונית, כזו שיכולה להיות עריצה ונוגשת. התורה אינה מעוניינת שיהיו בעם ישראל הבדלי מעמדות כאלה, רצונה הוא בקיום האחווה בתוך עם ישראל, לכן ההלואה מתבטלת בשנת השמיטה. בהמשך, ולפי רוח הדברים, מזכירה התורה איסור תמור להמנע

* נערך ע"י ר' אליעד קורנברג ובאחריותו.
1. יגור לא תונה... כל אלמנה ויתום לא תענון.
2. מלי"ב ד, א; ו.
3. דברים טו, א-ב.

מלהלוות לפני השמיטה 'השְׁמֵר לָךְ פֶּן יִהְיֶה דְבָר עִם לְבָבְךָ בְּלִיעֲלִי',⁴ ומצות עשה - 'תִּתֶּן תִּתֶּן לוֹ'.

מאיסור הרבית ומצות שמיטת הכספים אנו למדים שעל אף שהכסף אכן שייך למלוה, מעמדו כמלוה צריך להיות זהיר מאוד, חרד. הוא מצווה להלוות ללא כוונה לקבל רווחים מכך, אסור לו להמנע מכך, ואף לאחר שהוא מלוה זכויותיו בכסף מוגבלות ויפקעו לאחר זמן מסוים. האדם מחוייב לעשות חסד בכספו.

בתחילת הפסוק מדובר על המלוה בלשון יחיד - 'לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֶשֶׁה', ובסופו בלשון רבים - 'לֹא תִשְׁימוּן עָלָיו נְשָׁךְ'. חז"ל לומדים מהפסוק 'לֹא תִשְׁימוּן עָלָיו נְשָׁךְ' איסור לערב ולעדים להשתתף בהלוואה שיש בה רבית⁵.

שימה זו חפצא, פעולה עם עוצמה ומעמד, כמו 'שׁוֹם תִּשְׂים עָלֶיךָ מְלָךְ'.⁶ האיסור כאן אינו על לקיחת רבית אלא על עצם הפעולה של קיום הרבית והשמתה, יש כאן הלבשת עול מכאיב של רבית על הלווה וזהו הדבר האסור. כשהמלוה נותן הלוואה ברבית הוא יוצר תהליך מתגלגל המצרף אליו גורמים נוספים, הערב והעדים, שאע"פ שהם אינם מקבלים רווחים מהרבית אסור להם להשתתף בתהליך זה. לעם ישראל יש מלחמת חורמה כנגד הרבית, אין אצלנו מושג כזה, 'בל יראה', ולכן אפילו על הלווה יש איסור ללוות ברבית. האיסור מופיע בלשון רבים כאילו משה רבנו מדבר לכלל עם ישראל ומצווה אותם שכאשר הם יראו מלוה כזה שרוצה להלוות ברבית, מוטל עליהם לשים לב לענין ולדבר עליו בקול גדול כדי שלא יִעָשֶׂה.

את השימוש בלשון רבים אפשר להבין גם באופן אחר. לפעמים לשון רבים מבטאת עוצמה, לא רק ריבוי כמותי של גופים רבים אלא גם ריבוי אכותי, מי שישם רבית, שגם זה ביטוי המבטא עוצמה, משתמש בעוצמה גדולה לרעה, לכן יתכן שלשון הרבים בסוף הפסוק מוסבת גם כלפי המלוה עצמו.

נְשָׁךְ

בפרשיה זו נקראת הרבית נְשָׁךְ. הרמב"ן⁷ מסביר שנשך הוא רבית מצטברת ששיעורה גדל במשך הזמן עד הפרעון, כמו נשיכה שעם הזמן כואבת יותר. הלווה לוקח הלוואה ברבית בלית ברירה בגלל צרכיו האישיים והמשפחתיים, ובסופו של דבר נאלץ לשלם על כך הרבה יותר.

הנשיכה היא גם מצד המלוה - מי שלוקח רבית הוא נושך, ככלב שנושך. אך לכאורה היה מתאים יותר לקרוא לו אוכל או טורף, משום שבנשיכה אין הנאה

4. שם ט.

5. בימעה ע"ב.

6. דברים יז, טו.

7. ויקרא כה, לו.

לנושך⁸ ואילו ברבית המלוה נהנה ממנה. אפשר להבין שמדובר כאן על הצד הרוחני שברבית. הלווה צריך לקנות אוכל לילדיו אבל אין הדבר ביכולתו ולכן הוא נזקק להלוואה, יש לו צער ממצבו הקשה, וכעת המלוה רוצה להרוויח מהצער שלו. אך באמת, מדוע המלוה טוב יותר מהלווה? מדוע מגיע למלוה שתהיה לו אפשרות להאכיל את ילדיו ואילו הלווה יצטרך לשלם על כך? מחשבה זו עצמה גורמת ללווה מצוקה רוחנית ממעמדו הנמוך, ואנו מצפים מהמלוה להבין לנפשו של המסכן. הרווח של המלוה הוא רווח גשמי והצער של הלווה הוא רוחני, ומצער זה אין למלוה רווח והנאה ולכן הוא כנשיכה שאין בה הנאה. הדבר מתחדד יותר בהלוואה לצרכים ביתיים שהיא בדרך כלל בסכומים קטנים וגם הרווח הגשמי שבה אינו משמעותי עבור המלוה העשיר, אך משמעותי עבור הלווה.

הלווה כמייצג את כלל ישראל

הפסוק כתב 'אם קָסַף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי'. המלוה מלווה את הכסף לאדם מסויים, אך בפסוק הוא נקרא 'עמי'. הלווה המסויים הזה מייצג את כלל ישראל, ובהלוואתו מלווה המלוה כביכול לעם ישראל כולו, החסד שהוא עושה בהלוואה הזאת מחזק את כנסת ישראל. בנוסף, במילה 'עמי' מודגש גם הקשר של הקב"ה ללווה⁹, בשעה שאדם מישראל מצטער שכינה אומרת קלני מראשי קלני מזרועי¹⁰.

'אֶת הָעַנִּי עֲמֹד', על המלוה להרגיש שהלווה איתו-עימו באותה שורה ובאותו מעמד, והוא צריך לחוש את הכאב והצער שיש לו במצבו ולכן - 'לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה'.

פרשת רבית מתחילה כאן ב'אם קָסַף'. באופן פשוט אין כוונת הלשון 'אם' לומר שנתנית ההלוואה תלויה בדעתו של המלוה, שהרי ישנה מצוה להלוות, אלא הכוונה שאם תהייה נסיבות מסויימות הזוקקות לתת הלוואה אזי ישנן הנחיות כיצד לעשות זאת. אמנם לפי זה יש להבין מדוע מוזכר בפסוק דוקא כסף, במיוחד כשידוע לנו שאיסור רבית אינו רק בכסף¹¹. יתכן שיש לשמוע בפסוק שהדבר הטוב ביותר הוא לתת לעני את כל מחסורו במתנה ולא בהלוואה, ורק אם אין ביכולתו של המלוה לעשות כן הוא יכול לתת הלוואה, ובתנאי שתהיה בהתאם לאיסור רבית ולרוחו, כפי שמופיע בהמשך הפסוק.

8. 'אמר ריש לקיש: מאי דכתיב 'אם יִשְׁךְ הַנֶּחֱשׁ בְּלוֹא לְחַשׁ וְאִין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלְשׁוֹן? לעתיד לבוא מתקבצות וכאות כל החיות אצל הנחש, ואומרים לו: ארי דורס ואוכל, זאב טורף ואוכל, אתה מה הנאה יש לך? אמר להם: ואין יתרון לבעל הלשון (תענית ח ע"א).

9. משום שהקב"ה קורא ללווה העם שלי, וכן משום שיעמי הוא אותיות עמי. בדרך זו אפשר להבין גם שכוונת הפסוק שאם המלוה עושה חסד בהלוואתו לעני ולא לוקח רבית אז גם הוא 'עמי'.

10. סנהדרין פ"ו, מ"ה.

11. 'לא תשיך לאחיך נשך כסף נשך אכל נשך כל דבר אשר ישיך' (דברים כג, כ).

יש לזכור שפרשת שפטים היא רובד ראשון של התורה ושל עם ישראל, הנצי"ב אומר שהיא נאמרה אפילו לפני עשרת הדברות והרמב"ן אומר שלאחריהן, ובהתאם לציוויים שבפרשה זו נראה עם ישראל לדורותיו.

פרשת בהר (ויקרא כה, לה)

וְכִי יָמוּד אַחִיד וּמָטָה יָדוּ עִמָּךְ וְהַחֲזַקְתָּ בּוֹ גֵר וְתוֹשֵׁב וְחֵי עִמָּךְ:

אֵל תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתִרְבִּית וְיִרְאֶתָּה מֵאֲלֵהֶיךָ וְחֵי אַחִיד עִמָּךְ:

אֵת כְּסָפְךָ לֹא תִתֶּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמִרְבִּית לֹא תִתֶּן אֶכְלָדְךָ:

אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְתֶת לְכֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן לְהִיּוֹת לְכֶם לְאֱלֹהֵיכֶם:

גם כאן אנו רואים את היחס שצריך להיות למלוה כלפי הלווה. הלווה הוא אחיד ואם חלילה מטה ידו עליך לראותו 'עמך', הוא עומד איתך באותה שורה ובאותו מעמד ועליך להחזיק בו, אפילו אם הוא גר ותושב.

תרבות

בפרשת משפטים הרבית נקראת נשך וכאן היא נקראת גם תרבות. הרמב"ן מסביר שנשך הוא רבית הגדלה משנה לשנה עד לפרעון החוב, ותרבות היא רבית קבועה מראש שאינה גדלה עם הזמן. לכן נשך נאמר על כסף, שהמנהג בו שהרבית גדלה עם הזמן, ואילו תרבות נאמרה על אוכל, שהמנהג בו שהרבית קבועה מראש ואם לקח סאה חיטים קובעים מראש שיחזיר שתיים וכד'.

אמנם יש מקום לשמוע גם הבנה נוספת בביאור מילים אלו. רבא אומר¹² שאין תרבות בלא נשך ואין נשך בלא תרבות, ובעצם משמעות שתי המילים היא אחת, אלא שהזכרו כדי לעבור בשני לאוין. אין הכוונה רק לכמות הלאוין שעובר המלוה ברבית אלא שיש בלקיחת רבית שתי בחינות: המלוה נושך את הלווה, והוא גם מרבה את נכסיו בצורה לא חיובית. לכן אמרה התורה 'אֵל תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתִרְבִּית', כאן מדובר על הרביית נכסים והתורה אומרת שלא זו הדרך שהאדם ירבה בה את רכושו. לפי הבנה זו, ע"פ רוח דבריו של הרמב"ן, אפשר להסביר שעל כסף נאמר 'נשך' ועל אוכל נאמר 'תרבות', מפני שכשמדובר בהלוואת כסף ההלוואה היא יותר עסקית-בנקאית, וכשמדובר באוכל ההלוואה יותר ביתית. לכן כשאדם נותן אוכל התורה מדגישה שעליו לשמור על החסד שבמעשה ולא לערב בו מניעים אישיים שמטרתם להרבות את נכסיו, אך כשמדובר בהלוואת כסף, שהיא יותר עסקית באופיה, מודגש הצד של הנשך שהוא הפגיעה בלווה.

12. בי"מ ס ע"ב.

הקשר בין רבית לשמיטה ויובל

פסוקי רבית בפרשת בהר הם סעיף קטן בפרשה גדולה של שמיטה ויובל שבה המושג 'כי ימוך' מופיע פעמים נוספות: 'כי ימוך אֶחִיד וּמָכַר מֵאֲחֻזְתּוֹ'¹³, 'וכי ימוך אֶחִיד עִמָּךְ וְנִמְכַר לְךָ'¹⁴, רגעים שונים של מצוקה, ובשנת היובל הכל מתיישר, מתיישר ליושר הראשוני של שופר ראש השנה, 'תַּעֲבִירוּ שׁוֹפֵר בְּכָל אֲרָצְכֶם'¹⁵. 'וְשִׁבְתֶם אִישׁ אֶל אֲחֻזְתּוֹ וְאִישׁ אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ תֵּשְׁבוּ'¹⁶. עליך לעשות הכל כדי שלא יהיה 'כי ימוך אֶחִיד', תדאג לשקם אותו ולעזור לו 'וְחִי אֶחִיד עִמָּךְ'¹⁷, אל תתן לו לדעוך. אנחנו אומה של חיות, עם שופר סיני, עם תעודה חשובה כזאת של יובל שהכל מתיישר בו ומקבל גלי חיים חדשים המחיים כל פינה בעם. ולכן אם מישהו מכר שדה בגלל מצבו הקשה עלינו להחזיר לו אותה וכך לרומם אותו.

בפרשת בהר כתוב 'וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ', דבר שלא כתוב בפרשת משפטים. אף הפסוק שחותם את פרשת רבית כאן הוא 'אֲנִי ה' אֱלֹהֶיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְתֵת לְכֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן לְהִיּוֹת לְכֶם לְאֱלֹהִים'. מדובר כאן בדבר ממלכתי, גדול. אנחנו אומה של שופר של סיני, עם תחיה כזאת והתחדשות והתיישרות בכל יובל ויובל, אנחנו כל כך דואגים ביחד לדיבוק חברים אומתי, שלא תהיה פינה דועכת, ולכן כאן מתאים לומר 'אֲנִי ה' אֱלֹהֶיכֶם... לְתֵת לְכֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן לְהִיּוֹת לְכֶם לְאֱלֹהִים'. יש לנו דגל של אחוה וביקוש חיות שופר סיני, מה שנשמע שם מהשמים אנחנו משמעים בהבל פינו וברוח אפינו. אומה אלוקית כזאת, תעודה אלוקית כזאת שהולכת להקים את המדינה הנפלאה שכך היא נראית. יש כאן קריאה להיות מתאימים לרוח הזאת ולנהל את מעשינו בהתאם.

רבא שואל מדוע מוזכרת כאן יציאת מצרים והוא מסביר 'אמר הקב"ה: אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור - אני הוא שעתיד ליפרע ממי שתולה מעותיו בנכרי ומלוה אותם לישראל ברבית'¹⁸. רבא מדגיש את הזהירות מלזייף בענין הזה. אם ננסה לחבר את המסר הכללי של פרשת בהר עם דברי רבא אפשר לשמוע שיש כאן דברים שבלב, ה'יראת מאלוקיך' צריך להיות מתאים במלוא ההתאמה המעשית והלביית של רוח פרשת בהר, של רוממות המפעל האומתי למנוע כל דעיכה בעם ישראל. כאלו אומר הקב"ה אני הוא שהבחנתי בין טיפה לטיפה, אני אבחין בין לב עם חיות מלאה, מעשית ולביית לפרטיה, לבין חיות למחצה לשליש ולרביע.

13. ויקרא כה, כה.

14. שם לט.

15. שם ט.

16. שם י.

17. מפסוק זה לומדת הגמרא (ב"מ סב ע"א) שאפילו מי שלקח רבית צריך להחזירה, 'אהדר לי כי היכי דניחי בהדך'.

18. ב"מ סב ע"ב.

פרשת כי תצא (דברים כג, כ-כא)

לא תשיך ולאחיד נשך כסף נשך אכל נשך כל דבר אשר ישך:
 לנכרי תשיך ולאחיד לא תשיך למעו יברכך ה' אלהיך בכל משלח ידך על
 הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה:

חז"ל אומרים¹⁹ ש'לא תשיך' הוא איסור על הלווה שגורם למלוה לנשך. נוסף על כך אומרים חז"ל שיש על הלווה איסור של 'לפני ענר לא תתן מקשלי'²⁰. אפשר להבין ש'לא תשיך' הוא סוג של 'לפני עיוור', אלא ש'לפני עיוור' הוא איסור כללי בכל התורה כולה, וברבית יש סעיף מיוחד של 'לפני עיוור' בגלל חשיבות הענין. אין איסור לאדם לאבד את ממונו, ולמרות זאת יש איסור על הלווה לקחת הלוואה ברבית. רוח הדברים היא רוח של 'בל יראה', אנו רוצים שלא תהיה רבית בעם ישראל, לא מינה ולא מקצתה, התורה נלחמת מלחמת חורמה נגד האנטי-אחיה שמופיעה ברבית ולכן יש לאו גם על הלווה וגם על העדים. ההלוואה ברבית אינה פוגעת רק בלווה אלא גם במובן הכללי, היא מכניסה לתוך עם ישראל רוח שאינה מתאימה ולכן גם על הלווה יש איסור. הדבר מתאים להמשך הפסוק 'נשך כסף נשך אכל נשך כל דבר אשר ישך', לא מינה ולא מקצתה. זה מתאים גם לזמן ולמקום שבו נאמרת פרשה זו, עם ישראל עומד לפני הכניסה ארצה, מול ירדן ירחו, בדרך להקמת מדינת ישראל, וכאן משה רבנו אומר שלא יבוא דבר כזה בגבולנו.

על פי הדברים הנ"ל, הציווי בפסוק הבא 'לנכרי תשיך ולאחיד לא תשיך' הוא על הלווה²¹, אך הברכה המופיעה בסוף הפסוק מתאימה יותר, לכאורה, למלוה. אמנם אפשר להבין שאין הדברים סותרים. לפי מה שהתבאר משמעות האיסור המוטל על הלווה היא שותפות במאמץ הכללי הישראלי לעשות הכל כדי למנוע את מציאות הרבית בעם ישראל. כלל ישראל נשמר מהרבית ולכן הברכה אינה פרטית אלא כללית-ממלכתית, ברכה לכל האומה על המאמץ למנוע את הרבית בתוכה. הדבר מתאים לעיתוי הפרשה, ערב הכניסה לארץ-ישראל.

יסוד איסור רבית**איסור רבית מצד היושר או מצד החסד**

נתבונן מעט בהבנת סיבת איסור הרבית.

ישנה אפשרות להבין שאיסור הרבית נובע מכך שבעלות המלוה על ההלוואה הינה על הון מופשט, שהרי מלוה להוצאה ניתנה ולא נשארה בידיו של המלוה

19. שם עה ע"ב.

20. ויקרא יט, יד.

21. וראה ב"מ ע"ב.

בעלות על דבר מוחשי אלא רק על חוב מופשט, ובעלות כזו אינה מזכה את הבעלים ברווחים.

ניתן לבאר זאת בשתי דרכים - אפשר להבין שמצד היושר והדין באמת לא מגיע למלוה דבר. הבעלות שלו על ההון המופשט איננה ממשית מספיק כדי לממש זכויות של בעלים, ולכן אינו יכול לדרוש תשלום על השימוש בדבר²². אך אפשר להבין בדרך אחרת - על גבי הבעלות הקלושה של המלוה התורה מקימה את פינת החסד והגמ"ח, ואע"פ שיש למלוה בעלות על הממון התורה דורשת מהמלוה לעשות בכספו חסד. הלווה לא הולך להקים עסק, יתכן שהוא מבקש הלוואה בגלל צרכי החיים שלו, הוא רוצה לקנות לחם ובגדים לילדיו, ולכן אסור למלוה לנצל את מצבו הלחוף כדי להיות במעמד של נושה ולקחת רבית. ההלוואה היא גמילות חסדים, ואסור להפוך את הגמ"ח לבנק רווחי. מטרת איסור רבית היא לשמור על הגמ"ח שישאר כזה ולא יהפוך לעסק. פינה זו מוקמת דוקא בכסף ולא בדירות או בחפצים וכדו' משום שכסף הוא דבר הנצרך לכולם ויש ביכולתו לסייע לכל אדם, מה שאין כן בכל דבר אחר שעוזר רק למי שנצרך לחפץ המסוים הזה. כמו כן בדברים אחרים ישנו חשש שהאדם ימנע מלהשקיע בהם כי יודע שלא יוכל לקבל עליהם כסף, אבל בכסף עצמו אין חשש כזה²³.

היחס בין קבלת האחריות לקבלת הרווחים

הגמרא משווה בין עסקא²⁴ - שבה מותר למשקיע לקחת רווחים על נתינת הכסף משום שהוא עלול גם להפסיד, לבין הלוואה - שבה נאסרה הרבית משום שנוצר מצב שבו כל ההפסדים באחריות הלווה, והמלוה מקבל רווחים או דמי שימוש בערך כל החוב²⁵. על פי השוואה זו ניתן להבין באיסור רבית רובד מוסרי ורובד אמוני. את הרובד המוסרי כולנו מבינים: הלווה משקיע, פועל, טורח, מתפלל ולוקח את הסיכונים על עצמו. לאיש הזה, שנושא את כל הענין בנשמתו, מגיעים הרווחים. רובד זה מובן גם מבחינה אנושית-סוציאלית.

אכן, יש כאן גם רובד אמוני - ההפסדים והרווחים הם 'אגרות' מהשמים שבאים לעורר את האדם לבחון את מעשיו, ולא יתכן שהמלוה יקח אליו רק את ה'אגרות' הטובות ואת כל ה'אגרות' הרעות של 'יפשפש במעשיו' ישאיר אצל

22. תוס' בדף ע"ב ד"ה תשיך מעלים אפשרות שאיסור רבית נאסר לבני נח מדין גזל, ונראה שלפ"י יסוד איסור רבית הוא מצד היושר הממוני, כנ"ל.

23. אפשר להבין גם בכיוון זה שאיסור רבית אינו מצד החסד אלא ענין חברתי שמטרתו למנוע הבדלי מעמדות בתוך עם ישראל, אך בכל אופן גם לפי כיוון זה יסוד איסור רבית אינו מצד היושר הממוני.

24. ב"מ סח ע"א.

25. אמנם אם המלוה מקבל על עצמו חלק מסויים מהאחריות הרווחים שייכים לו, אע"פ שלא קיבל את כל האחריות, כך מוכח מהגמרא סט ע"ב - ע"א.

הלווה, זו קריאה לא נכונה של המציאות. כל בחינה של יסורים באה לעורר, ולא יתכן, מבחינה אמונית, לא להתייחס לכך ולהשאיר את זה רק ללווה.

על פי זה ניתן להבין גם את החילוק בין השכרת חפץ להשכרת כסף²⁶ - בהשכרת חפץ יתכנו הפסדים שיושגו על המשכיר, דבר שאינו שייך בהשכרת כסף שהערך שלו קבוע ואין בהשכרתו הפסד למלוה.

גם קבלת אחריות מלאה של המקבל על נכס ממשי, צאן ברזל²⁷, ולא רק על ערך ערטיילאי, שוללת מהמשקיע חלקים ברווחים. גם כאן נובע הדבר מאותה סיבה - המקבל קיבל על עצמו את כל האחריות וההפסדים ולכן גם כל הרווחים שייכים לו. כאן מתחדדת נקודה זו משום שכאן כבר לא מדובר על ערך ערטיילאי של שווי הכסף אלא על נכס ממשי, ואע"פ כן הרווחים והשימושים הולכים למי שקיבל עליו את כל האחריות. מדברים אלה עולה שהזכויות שייכות במלואן למי שהאחריות אצלו, אך יתכן שישנו שלב נוסף בדרך.

המשנה אומרת²⁸ ש'אין מקבלין צאן ברזל מישראל מפני שהוא רבית', והגמרא מבינה מכך ש'ברשותא דמקבל קיימא'. לפי זה יתכן להבין שאין קשר ישיר בין קבלת האחריות לזכות ברווחים ובשימושים אלא יש כאן מושג מתווך, 'רשותא'. קבלת האחריות גורמת לכך שהדבר נחשב ברשותו של המקבל וממילא, כיון שהדבר ברשותו, כל הרווחים מגיעים לו. אמנם אפשר להבין שהאחריות היא היא הרשות ומשום כך הרווחים מגיעים למקבל.

מעוֹת של יתומים

הגמרא אומרת²⁹ שמעות של יתומים מותר להלוותן קרוב לשכר ורחוק להפסד. הרמב"ן מביא את הסבר הגאונים ע"פ הירושלמי, שמדובר במקרה שבו ההסכם הוא שכל ההפסדים יהיו על הלווה והרווח יתחלק בשווה. מקשה הרמב"ן מדוע אין זו רבית קצוצה, הרי כל האחריות מוטלת על המקבל, ואם כן לא צריך להיות ליתומים חלק ברווחים. ומתרץ שאין זו רבית קצוצה כיוון שהרווח של הלווה בא מהכסף עצמו, 'מינייה וביה', ואין בזה איסור דאורייתא.

הרמב"ן מביא תירוץ נוסף. הכסף לא ניתן בצורת הלוואה אלא בצורת פקדון, והשומר קיבל על עצמו אחריות יתירה, 'מתְּנֶה שומר שכר להיות כשואל', וגם הכסף שמשלם המקבל על הלוואה איננו כסף חיצוני אלא חלק מהרווחים של הכסף עצמו. אפשר לקרוא למצב הזה 'הלוואה שלא כדרכה' - בהלוואה הכסף ניתן ללווה באופן סתמי, אבל כאן הוא ניתן לו לצורך עסק מסוים, לא מדובר על צורה של הלוואה אלא על צורה של פקדון עסקי. אמנם בסופו של דבר הפקדון

26. שם סט ע"ב.

27. דף ע"ב.

28. ע"ב.

29. ע"א.

קיבל מימד הלואתי ולכן זו 'הלואה שלא כדרכה', וכשם שאכילה שלא כדרכה אינה נחשבת אכילה ואינה אסורה מדאורייתא, כך גם הלואה שלא כדרכה אינה אסורה מדאורייתא. בתירוץ הראשון התחדש שגם בהלואה כדרכה מותר מדאורייתא לקבל רבית כשמקור הכסף הוא רווחים שיצאו מכספו של המלווה עצמו, דבר זה לא נאסר אלא מדרבנן וליתומים התירו חכמים את הדבר.

התירוץ הראשון מחדש יסוד גדול³⁰, שבעצם מהתורה מותר להלוות כסף ולקבל רווחים שיצאו ממנו. עד עכשיו הבנו שהזכויות נמצאות במקום שבו נמצאת האחריות ולכן אין למלוה זכויות בהלואה, אך מדברי הרמב"ן עולה שאם מדובר ברווחים הנובעים מהכסף עצמו באמת יש למלוה חלק ברווחים כיון שגם הוא טרח כדי להרויח את הכסף הזה. אולם לפי זה צריך להבין מדוע למלוה אין זכות גם בתשלום חיצוני על הכסף שנתן בהלואה ולא רק ברווחים שנוצרו מהכסף עצמו, שהרי כיון שאנו מכירים בכך שהכסף שלו ויש לו זכויות של בעלות בו, לכאורה אין סברא לחלק. אפשר להבין את הדברים באפיק של יושר. כשהמלוה דורש חלק ברווחים משום שגם הוא שותף בעסק בנוסף ללווה טענתו מתקבלת, אבל אם הוא מבקש תשלום על עצם השימוש בכספו ולא רווחים, הוא בעצם אומר בכך שהכסף שייך אך ורק לו, וללווה שטרח ועמל ברווחים וקיבל אחריות על הכסף אין שום חלק בדבר, וזו טענה לא ישרה. בדרך אחרת אפשר להבין את החילוק בין רווחים לתשלום חיצוני באפיק של חסד. באמת היה מקום לומר שהמלוה יכול לבקש גם דמי שימוש חיצוניים ולא רק רווחים, אבל בנקודה זו התורה מקימה את פינת החסד של איסור רבית, כדי ליצור מציאות של גמ"ח.

רבית בגוי

נקודה נוספת שקשורה לענין עולה מתוך סוגית הלואה ברבית לגוי. ישנם שלושה כיוונים בראשונים בסוגיא זו: יש אפשרות בראשונים שמותר להלוות לגוי ברבית, ישנה אפשרות שאסור, שיטה נוספת היא דעת הרמב"ם שמצוה להלוות לו ברבית. אם נאמר שמותר להלוות לגוי ברבית הדבר מתאים להבנה שברבית ישנו יסוד של חסד ולכן דוקא בתוך עם ישראל אנו דואגים לכך, אבל לא כלפי הגויים³¹. תוס' אומרים³² שרבית נאסרה לבני נח משום גזל, ולפי זה יסוד איסור רבית הוא מצד גזל, ואע"פ כן יש מקום לגמרא לדון האם נאסרה רבית מגוי

30. ואולי לכן כתב הרמב"ן את התירוץ השני, שהוא פחות מחודש מתירוץ זה.

31. אין זה דבר שאינו מוסרי, משום שגם בתוך עם ישראל יש כללי קדימה לענין חסד, 'עניי עירך קודמים'.

32. בדרך ע"יב ד"ה תשיך. לפי שיטת תוס' שרבית נאסרה לבני נח מדין גזל, צריך להבין מדוע אע"פ כן מותר לגוי להלוות לישראל ברבית. אולי משום שזה רק איסור קלוש ולכן כשישראל צריך הלואה לשם צרכים ישראלים, לפרנס את משפחתו וכד', והוא מוכן לשלם רבית, יתכן שזה צורך חשוב דיו כדי להתיר את האיסור שבכך.

כשם שיש צדדים שגזל הגוי מותר. אמנם יש מקום גדול לומר שאם המלוה הישראל רואה שהגוי מצטער מאוד מהרבית שהוטלה עליו, אכן יהיה אסור לכו"ע לקחת ממנו רבית, כלומר אע"פ שהתירו לקחת רבית מגוי הדבר מסור לשיקוליו המוסרים של האדם.

לדעת הרמב"ם שמצוה להלוות לגוי ברבית צריך לומר שכיון שהגוי בכל מקרה צריך הלואה ומוכן ללוות אף ברבית, עדיף שהכסף הזה יגיע לעם ישראל ויביא להם תועלת ולא ישאר בידי הגויים, שהרי אם הישראל לא ילוה לו ברבית הוא ילוה מגוי, ובמקרה כזה יש מצוה לגאול את הכסף מידי הגוי ולהביא אותו לידיים ישראליות.

אם נלמד שאסור לקחת רבית מגוי הדרך הפשוטה ביותר להסביר זאת היא משום שיש יסוד של יושר באיסור רבית ויושר זה שייך גם בגוי. אמנם גם אם היסוד לאיסור רבית הוא חסד ניתן לומר שיסוד זה שייך גם כלפי גוי.